YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kolmas jaosto)

3 päivänä syyskuuta 2009 *

Yhdistetyissä asioissa C-322/07 P, C-327/07 P ja C-338/07 P,

joissa on kysymys kolmesta yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 56 perusteella tehdystä valituksesta, jotka on pantu vireille 9., 11. ja 16.7.2007,

Papierfabrik August Koehler AG, kotipaikka Oberkirch (Saksa), edustajinaan Rechtsanwalt I. Brinker, Rechtsanwalt S. Hirsbrunner ja professori J. Schwarze,

Bolloré SA, kotipaikka Ergue Gaberic (Ranska), edustajinaan avocat C. Momège ja avocat P. Gassenbach, prosessiosoite Luxemburgissa, ja

Distribuidora Vizcaína de Papeles SL, kotipaikka Derio (Espanja), edustajinaan abogado E. Pérez Medrano ja abogado T. Díaz Utrilla,

valittajina,

* Oikeudenkäyntikielet: saksa, ranska ja espanja.

ja joissa vastapuolena on

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään F. Castillo de la Torre ja W. Mölls, avustajinaan Rechtsanwalt H.-J. Freund ja avocat N. Coutrelis, prosessiosoite Luxemburgissa,

vastaajana ensimmäisessä oikeusasteessa,

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja A. Rosas sekä tuomarit A. Ó Caoimh, J. Klučka (esittelevä tuomari), U. Lõhmus ja P. Lindh,

julkisasiamies: Y. Bot,
kirjaaja: hallintovirkamies R. Şereş,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 25.9.2008 pidetyssä istunnossa esitetyn,

kuultuaan julkisasiamiehen 2.4.2009 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Papierfabrik August Koehler AG (jäljempänä Koehler) (C-322/07 P), Bolloré SA (jäljempänä Bolloré) (C-327/07 P) ja Distribuidora Vizcaína de Papeles SL (jäljempänä Divipa) (C-338/07 P) vaativat valituksillaan, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02, Bolloré ym. vastaan komissio, 26.4.2007 antaman tuomion (Kok., s. II-947; jäljempänä valituksenalainen tuomio), jolla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi muun muassa Koehlerin, Bollorén ja Divipan nostamat kanteet, joilla vaadittiin kumoamaan EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) 20.12.2001 tehty komission päätös 2004/337/EY (EUVL 2004, L 115, s. 1; jäljempänä riidanalainen päätös). Euroopan yhteisöjen komissio määräsi tässä päätöksessä Koehlerille 33,07 miljoonan euron, Bollorélle 22,68 miljoonan euron ja Divipalle 1,75 miljoonan euron suuruisen sakon.

Asian tausta

2 Käsiteltävänä olevan riita-asian taustalla olevat tosiseikat on selvitetty valituksenalaisen tuomion 1–13 kohdassa, ja ne voidaan esittää tiivistetysti seuraavasti.

3 Vuoden 1996 syksyllä paperiteollisuuskonserni Sappi, jonka emoyhtiö on Sappi Ltd (jäljempänä Sappi), toimitti komissiolle tietoja ja asiakirjoja, joiden perusteella komissiolla oli aihetta epäillä, että itsejäljentävän paperin alalla, jolla Sappi toimi tuottajana, toimi tai oli toiminut salainen hintakartelli.

4 Sappin toimittaman aineiston perusteella komissio suoritti tarkastuksia tiettyjen itsejäljentävän paperin tuottajien tiloissa 6.2.1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17 (perustamissopimuksen [81] ja [82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus) (EYVL 1962, 13, s. 204) 14 artiklan 2 ja 3 kohdan nojalla. Asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdan mukaiset tarkastukset tehtiin 18.2. ja 19.2.1997 useiden yritysten, joihin kuului Papeteries Mougeot SA (jäljempänä Mougeot), tiloissa, sekä heinäkuun ja joulukuun 1997 välisenä aikana Sappin ja muiden yritysten, joihin kuuluivat Koehler ja Arjo Wiggins Appleton plc (jäljempänä AWA), tiloissa.

5 Komissio osoitti vuonna 1999 myös asetuksen N:o 17 11 artiklan mukaiset tietopyynnöt useille yrityksille, joihin kuuluivat AWA, Mougeot, Divipa, Koehler ja Copigraph SA (jäljempänä Copigraph), joka on Bollorén tytäryhtiö. Näissä tietopyynnöissä kyseisiä yrityksiä vaadittiin toimittamaan tietoja ilmoittamistaan hinnankorotuksista, myyntimääristään, asiakkaistaan, liikevaihdostaan ja kokouksistaan kilpailijoiden kanssa.

6 AWA, Copigraph ja eräs kolmas yritys myönsivät tietopyyntöihin antamissaan vastauksissa osallistuneensa itsejäljentävän paperin tuottajien monenvälisiin kartellikokouksiin. Ne toimittivat komissiolle asiakirjoja ja tietoja.

7 Mougeot puolestaan otti 14.4.1999 yhteyttä komissioon ja ilmoitti olevansa halukas tekemään yhteistyötä tutkimuksessa sakkojen määräämättä jättämisestä tai lieventämisestä kartellitapauksissa annetun komission tiedonannon (EYVL 1996, C 207, s. 4; jäljempänä yhteistyötiedonanto) mukaisesti. Mougeot myönsi itsejäljentävän paperin hinnoista sopivan kartellin olemassaolon ja toimitti komissiolle tietoja kartellin rakenteesta ja erityisesti yksittäisistä kokouksista, joissa oli sovittu hinnoista ja joihin oli osallistunut sen edustajia.

8 Komissio aloitti 26.7.2000 käsiteltävänä olevassa asiassa menettelyn, joka johti riidanalaisen päätöksen tekemiseen, ja laati väitetiedoksiannon (jäljempänä väitetiedoksianto), jonka se osoitti 17 yritykselle, joiden joukossa olivat Copigraph, Bolloré Copigraphin emoyhtiönä sekä AWA, Divipa, Mougeot, Koehler ja Sappi.

9 Kolmea lukuun ottamatta kaikki väitetiedoksiannon adressaattina olleet yritykset toimittivat kirjallisia huomautuksia vastauksena komission esittämiin väitteisiin.

10 Kuulemistilaisuus pidettiin 8.3. ja 9.3.2001, ja komissio teki riidanalaisen päätöksen 20.12.2001.

11 Komissio totesi päätöksen 1 artiklan ensimmäisessä kohdassa, että 11 yritystä oli rikkonut EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohtaa ja Euroopan talousalueesta 2.5.1992 tehdyn sopimuksen (EYVL 1994, L 1, s. 3) 53 artiklan 1 kohtaa osallistumalla sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin itsejäljentävän paperin alalla.

12 Komissio totesi päätöksen 1 artiklan toisessa kohdassa muun muassa, että AWA, Bolloré, Koehler, Sappi ja kolme muuta yritystä olivat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen tammikuusta 1992 syyskuuhun 1995 saakka, Divipa maaliskuusta 1992 tammikuuhun 1995 saakka ja Mougeot toukokuusta 1992 syyskuuhun 1995 saakka.

13 Päätöksen 2 artiklassa velvoitettiin saman päätöksen 1 artiklassa mainitut yritykset lopettamaan välittömästi viimeksi mainitussa artiklassa tarkoitettu rikkominen, jos näin ei ole jo tehty, ja pidättäytymään itsejäljentävän paperin alalla harjoittamassaan toiminnassa tekemästä sopimuksia tai noudattamasta yhdenmukaistettuja menettelytapoja, joilla on sama tai samankaltainen tavoite tai vaikutus kuin tarkasteltavana olevalla rikkomisella.

14 Päätöksen 3 artiklan ensimmäisen kohdan nojalla asianomaisille yrityksille määrättiin seuraavat sakot:

– AWA: 184,27 miljoonaa euroa

– Bolloré: 22,68 miljoonaa euroa

– Divipa: 1,75 miljoonaa euroa

– Mougeot: 3,64 miljoonaa euroa

– Koehler: 33,07 miljoonaa euroa ja

– Sappi: 0 euroa.

Oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja valituksenalainen tuomio

15 Bolloré, AWA, Koehler, Divipa ja viisi muuta yritystä nostivat riidanalaisesta päätöksestä kanteet huhtikuussa 2002 ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon toimittamillaan erillisillä kannekirjelmillä.

16 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi valituksenalaisella tuomiolla muun muassa Bollorén, Koehlerin ja Divipan nostamat kanteet.

Asianosaisten vaatimukset ja oikeudenkäynti yhteisöjen tuomioistuimessa

17 Koehler vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin

– ensisijaisesti kumoaa valituksenalaisen tuomion ja riidanalaisen päätöksen

– toissijaisesti alentaa sille määrätyn sakon määrää

– tai ainakin palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen, jotta se ratkaisisi asian yhteisöjen tuomioistuimen tuomiossaan ratkaisemien oikeusseikkojen mukaisesti, ja joka tapauksessa

– velvoittaa komission korvaamaan sekä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa että yhteisöjen tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

18 Bolloré vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin

– kumoaa valituksenalaisen tuomion

– ratkaisee asian lopullisesti ja kumoaa riidanalaisen päätöksen tai joka tapauksessa alentaa sille määrätyn sakon määrää

– siinä tapauksessa, että yhteisöjen tuomioistuin ei ratkaise käsiteltävänä olevaa asiaa, määrää, että oikeudenkäyntikuluista päätetään myöhemmin, ja palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen uudelleen tutkittavaksi yhteisöjen tuomioistuimen tuomion mukaisesti, ja

– velvoittaa komission korvaamaan sekä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa että yhteisöjen tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

19 Divipa vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin

– kumoaa valituksenalaisen tuomion kokonaan tai osittain ja ratkaisee nimenomaisesti pääasian tai palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen

– poistaa sille määrätyn sakon tai alentaa sitä

– velvoittaa komission korvaamaan sekä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa että yhteisöjen tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

20 Komissio vaatii yhteisöjen tuomioistuinta hylkäämään valitukset ja velvoittamaan valittajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

21 Yhteisöjen tuomioistuimen presidentin 24.6.2008 antamalla määräyksellä asiat C-322/07 P, C-327/07 P ja C-338/07 P yhdistettiin suullista käsittelyä ja tuomion antamista varten.

Valitusten tarkastelu

22 Selvyyden vuoksi joitakin valittajien esittämiä valitusperusteita tarkastellaan erikseen ja joitakin ryhmissä.

Bollorén esittämä ensimmäinen valitusperuste, jonka mukaan puolustautumisoikeuksia on loukattu sen vuoksi, että väitetiedoksianto ja riidanalainen päätös eivät ole yhdenmukaisia

23 Bolloré väittää ensiksi, että komissio on loukannut sen puolustautumisoikeuksia, koska komissio ei antanut sille mahdollisuutta ottaa hallinnollisessa menettelyssä kantaa väitteeseen, jonka mukaan se oli itse ja itsenäisesti mukana kartellissa.

24 Käytyään valituksenalaisen tuomion 66–68 kohdassa läpi puolustautumisoikeuksia ja väitetiedoksiannon sisältöä koskevaa oikeuskäytäntöä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi saman tuomion 79 kohdassa, että Bolloré ei ollut väitetiedoksiannon perusteella voinut saada tietoonsa väitettä, jonka mukaan se osallistui suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen, eikä myöskään niitä tosiseikkoja, jotka komissio päätöksessä esitti tämän väitteen tueksi, joten Bolloré ei, kuten sen väitetiedoksiantoon antamasta vastauksesta ilmenee, voinut tehokkaasti puolustautua hallinnollisen menettelyn kuluessa tämän väitteen ja näiden tosiseikkojen osalta.

25 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 80 ja 81 kohdassa lisäksi seuraavaa:

”80 Joka tapauksessa on syytä korostaa, että vaikka [riidanalainen] päätös sisältää uusia tosiseikkoja tai oikeudellisia seikkoja koskevia väitteitä, joista asianomaisia yrityksiä ei ole kuultu, todettu virhe johtaa [tämän] päätöksen kumoamiseen tältä osin ainoastaan, jos kyseisiä väitteitä ei voida näyttää oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen sellaisten päätöksessä esitettyjen muiden seikkojen perusteella, joiden osalta kyseisillä yrityksillä on ollut tilaisuus esittää huomautuksensa – –. Lisäksi Bollorén puolustautumisoikeuksien loukkaaminen voi vaikuttaa [riidanalaisen] päätöksen pätevyyteen Bollorén osalta vain, jos [mainittu] päätös perustuu yksin siihen, että Bolloré on suoraan osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen – –. Tässä tapauksessa Bollorén ei voida katsoa olevan vastuussa rikkomisesta, koska [riidanalaisessa] päätöksessä esitettyä uutta väitettä siitä, että se olisi osallistunut suoraan kartellin toimintaan, ei voida hyväksyä.

81 Jos sitä vastoin pääasian tutkimisen yhteydessä – – ilmenee komission oikein katsoneen Bollorén olevan vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin osallistumisesta kartelliin, komission tekemä virhe ei voi olla perusteena [riidanalaisen] päätöksen kumoamiselle, koska sillä ei ole voinut olla toimielimen hyväksymän päätösosan

kannalta ratkaisevaa vaikutusta – –. Vakiintuneessa oikeuskäytännössä on katsottu, että siltä osin kuin tietyt päätöksen perustelut riittävät oikeudellisesti yksin perusteeksi tälle päätökselle, virheet, jotka saattaisivat rasittaa toimen muita perusteluja, eivät missään tapauksessa vaikuta tämän päätöksen päätösosaan – –."

Asianosaisten lausumat

26 Bolloré riitauttaa valituksessaan valituksenalaisen tuomion 79–81 kohdan ja esittää valitusperusteensa kahdessa osassa.

27 Ensimmäisessä osassa se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on loukannut puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen perusperiaatetta, kun se ei ole suostunut määräämään toteamuksesta, jonka mukaan väitetiedoksianto oli puutteellinen, seuraamukseksi riidanalaisen päätöksen kumoamista. Bolloré nojautuu erityisesti useisiin tuomioihin, joita yhteisöjen tuomioistuimen ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ovat antaneet kilpailunvastaisten menettelyjen alalla (yhdistetyt asiat 89/85, 104/85, 114/85, 116/85, 117/85 ja 125/85–129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993, Kok., s. I-1307, Kok. Ep. IX, s. 671; yhdistetyt asiat C-395/96 P–C-396/96 P, Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomio 16.3.2000, Kok., s. I-1365; asia C-176/99 P, ARBED v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10687 ja yhdistetyt asiat T-39/92 ja T-40/92, CB ja Europay v. komissio, tuomio 23.2.1994, Kok., s. II-49) ja yrityskeskittymiä koskevan oikeuden alalla (asia T-310/01, Schneider Electric v. komissio, tuomio 22.10.2002, Kok., s. II-4071).

28 Komissio vastaa, että riidanalaisen päätöksen perustana, sellaisena kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen vahvistanut, on Bollorén osalta ainoastaan viimeksi mainitun vastuu tytäryhtiönsä toiminnasta. Bolloré olisi voinut vaatia kyseisen päätöksen kumoamista ainoastaan, jos se ei olisi voinut ymmärtää väitetiedoksiannosta, että komission aikomuksena oli lukea sen syyksi sen tytäryhtiön toiminta.

29 Komissio lisää, että oikeuskäytäntö, johon Bolloré viittaa, on joko merkityksetöntä (em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio ja em. yhdistetyt asiat CB ja Europay v. komissio) tai ilmentää sen tavan perusteltavuutta, jolla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin menetteli valituksenalaisessa tuomiossa (em. yhdistetyt asiat Cour Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio ja asia ARBED v. komissio).

30 Ensimmäisen valitusperusteensa toisessa osassa Bolloré väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin loukkasi puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen perusperiaatetta, kun se katsoi, että todettu virhe ei vaikuttanut riidanalaisen päätöksen päätösosaan. Bollorén mukaan oikeuskäytäntö, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui, on vaikutuksetonta. Yhtäältä valituksenalaisen tuomion 80 kohdassa mainittu ensimmäinen joukko tuomioita koskee tilannetta, joka poikkeaa käsiteltävänä olevan asian tilanteesta siltä osin kuin tässä katsotaan tämän yrityksen syyllistyneen rikkomiseen. Näissä tuomioissa väitetiedoksiannossa todetut epätäsmällisyydet eivät liittyneet vastuun määrittämiseen ja täsmälliseen tunnistamiseen, vaan ainoastaan moitittuihin menettelyihin. Toisaalta niin ikään 80 kohdassa mainittu toinen joukko tuomioita liittyy vieläkin vähemmän tähän kysymyksenasetteluun, koska nämä tuomiot koskevat yrityskeskittymien valvontaa ja valtiontukien alaa, ja näin ollen jonkin toiminnan yhteensopivuuden aineellista arviointia ennalta tapahtuvan valvonnan yhteydessä, kun taas käsiteltävänä oleva asiaa koskee menettelyn sääntöjenmukaisuuden jälkikäteistä valvontaa.

31 Bolloré ei hyväksy myöskään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen puolustautumisoikeuksiin nähden omaksumaa lähestymistapaa, jota se pitää finalistisena. Oikeudellisesti lähestymistapa, jonka mukaan päätös kumotaan menettelysäännön noudattamatta jättämisen vuoksi vain silloin, jos kyseisen säännön loukkaaminen tosiasiallisesti vahingoittaa kyseisen asianosaisen etuja, ei sovellu kaikkiin menettelyvirheisiin, eikä erityisesti käsiteltävänä olevassa asiassa. Todellisuudessa Bollorén oikeuksiin vaikutettiin tosiasiallisesti ja käytännössä, kun sille ei ilmoitettu sitä itseään vastaan esitetyistä väitteistä.

32 Komissio toteaa, että Bollorén ennalta tapahtuvan valvonnan ja jälkikäteisen valvonnan välillä tekemä ero on epäselvä. Yrityskeskittymien valvontaa ja valtiontukia koskeva oikeuskäytäntö osoittaa pikemminkin, että menettelymääräysten rikkominen ei voi automaattisesti tehdä päätöksestä virheellistä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on vain soveltanut hyvin klassisesti alaa koskevaa yhteisön oikeuskäytäntöä.

33 Siltä osin kuin kysymys on siitä, onko puolustautumisoikeuksien loukkaaminen vaikuttanut riidanalaisen päätöksen päätösosaan ja tässä tapauksessa Bollorélle määrätyn sakon määrään, komissio toteaa, että tämä väite on jätettävä tutkimatta, koska siinä toistetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa jo esitetty perustelu, ja että se on joka tapauksessa perusteeton siltä osin kuin tämän yhtiön syyksi on luettu sen tytäryhtiön eli Copigraphin toiminta, koska tämä syyksilukeminen ei ole väittelyn kohteena.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

34 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen kaikissa sellaisissa menettelyissä, joissa voidaan määrätä seuraamuksia – erityisesti sakkoja tai uhkasakkoja – on yhteisön oikeuden perusperiaate, jota on noudatettava, vaikka kyse on luonteeltaan hallinnollisesta menettelystä (asia 85/76, Hoffmann-La Roche v. komissio, tuomio 13.2.1979, Kok., s. 461, Kok. Ep. IV, s. 341, 9 kohta ja em. asia ARBED v. komissio, tuomion 19 kohta).

35 Vastaavasti asetuksessa N:o 17 säädetään siitä, että asianosaisille on lähetettävä väitetiedoksianto, jossa on selkeästi mainittava kaikki ne oleelliset seikat, joihin komissio tässä menettelyvaiheessa nojautuu. Tällainen väitetiedoksianto on yhteisön oikeuden perusperiaatteen, joka edellyttää puolustautumisoikeuksien kunnioittamista kaikissa menettelyissä, soveltamista koskeva menettelyllinen tae (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 100/80–103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 10 kohta).

36 Tämän periaatteen mukaan komission yritykselle, jolle se aikoo määrätä seuraamuksen kilpailusääntöjen rikkomisesta, osoittamaan väitetiedoksiantoon on sisällytettävä tätä yritystä vastaan esitetyt olennaiset seikat, kuten tosiseikat, joista yritystä moititaan, niiden oikeudellinen luonnehdinta ja todistusaineisto, johon komissio tukeutuu, jotta tämä yritys voisi esittää hyödyllisesti väitteensä ja perustelunsa sitä vastaan käydyssä hallinnollisessa menettelyssä (ks. vastaavasti asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok., s. 661, 26 kohta; asia C-62/86, AKZO v. komissio, tuomio

3.7.1991, Kok., s. I-3359, Kok. Ep. XI, s. I-261, 29 kohta; em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 135 kohta ja em. asia ARBED v. komissio, tuomion 20 kohta).

37 Vastaavasti tämä periaate sulkee pois sen, että voitaisiin pitää laillisena päätöstä, jolla komissio määrää yritykselle sakon kilpailun alalla ilmoittamatta sille ennakolta sitä vastaan esitettyjä väitteitä.

38 Kun otetaan huomioon väitetiedoksiannon merkitys, siinä on yksiselitteisesti täsmennettävä se oikeushenkilö, jolle sakot mahdollisesti määrätään, ja se on osoitettava tälle oikeushenkilölle (ks. em. yhdistetyt asiat Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomion 143 kohta ja em. asia ARBED v. komissio, tuomion 21 kohta).

39 On myös tärkeää, että väitetiedoksiannossa ilmaistaan, missä ominaisuudessa yritystä syytetään väitetyistä tosiseikoista.

40 Käsiteltävänä olevassa asiassa – ja kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut valituksenalaisen tuomion 72 ja 77 kohdassa – komissio ilmoitti kyseisessä väitetiedoksiannossa aikovansa lukea rikkomisen Bollorén syyksi sillä perusteella, että se oli Copigraphin kokonaan omistavana emoyhtiönä rikkomisen tapahtuma-aikaan vastuussa Copigraphin osallistumisesta kartelliin. Bolloré ei voinut väitetiedoksiannon sanamuodon perusteella ennakoida, että komissio aikoi katsoa sen olevan vastuussa rikkomisesta myös sillä perusteella, että se itse osallistui suoraan kartellin toimintaan.

41 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on siis oikein todennut valituksenalaisen päätöksen 79 kohdassa, että Bolloré ei ole väitetiedoksiannon perusteella voinut saada tietoonsa tällaista osallistumista koskevaa väitettä, eikä myöskään niitä tosiseikkoja, jotka komissio riidanalaisessa päätöksessä esitti tämän väitteen tueksi, joten kyseisellä yrityksellä ei ole ollut mahdollisuutta tehokkaasti puolustautua hallinnollisen menettelyn kuluessa tämän väitteen ja näiden tosiseikkojen osalta.

42 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on kuitenkin valituksenalaisen tuomion 80 ja 81 kohdassa todennut, että todettu virhe johtaa riidanalaisen päätöksen kumoamiseen ainoastaan, jos komission väitteitä ei voida näyttää oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen sellaisten päätöksessä esitettyjen muiden seikkojen perusteella, joiden osalta kyseisillä yrityksillä on ollut tilaisuus esittää huomautuksensa. Se on lisännyt, että jos pääasian tutkimisen yhteydessä ilmenee komission oikein katsoneen Bollorén olevan vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin osallistumisesta kartelliin, komission tekemä virhe ei voi olla perusteena päätöksen kumoamiselle, koska sillä ei ole voinut olla päätöksen päätösosan kannalta ratkaisevaa vaikutusta.

43 Kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli tutkinut asiakysymykset, nämä seikat saivat sen toteamaan valituksenalaisen tuomion 150 kohdassa, että Bolloré oli vastuussa tytäryhtiönsä kilpailusääntöjen rikkomisesta – riippumatta emoyhtiön suorasta osallistumisesta rikkomiseen –, ja pysyttämään saman tuomion mukaisesti riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin siinä velvoitetaan Bolloré maksamaan komission määräämä sakko siitä huolimatta, että tämän yhtiön puolustautumisoikeuksia on loukattu olennaisen seikan osalta.

44 Se, että riidanalaisessa päätöksessä on katsottu Bollorén olevan vastuussa sen vuoksi, että se on osallisena Copigraphin emoyhtiönä sen lisäksi, että kyseinen emoyhtiö itse on osallisena rikkomisessa, ei sulje pois mahdollisuutta, että kyseinen päätös perustuu menettelyihin, joiden osalta Bolloré ei ole kyennyt puolustautumaan.

45 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on siis tehnyt oikeudellisen virheen, kun se ei ole johtanut mitään oikeudellisia seurauksia päätöksestään, jonka mukaan Bollorén puolustautumisoikeuksia ei ollut kunnioitettu. Bollorén valituksensa tueksi esittämä ensimmäinen valitusperuste on siis todettava perustelluksi.

46 Koska kyseinen valitusperuste on perusteltu, valituksenalainen tuomio on kumottava siltä osin kuin se koskee Bolloréa ilman, että on tarpeen tutkia muita sen esittämiä valitusperusteita.

47 Yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 61 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan silloin, kun valitus on perusteltu ja yhteisöjen tuomioistuin kumoaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätöksen, yhteisöjen tuomioistuin voi itse ratkaista asian lopullisesti, jos asia on ratkaisukelpoinen. Käsiteltävänä olevassa asiassa tilanne on tällainen.

48 Tämän tuomion 34–46 kohdasta seuraa, että valitus on perusteltu ja riidanalainen päätös on kumottava siltä osin kuin se koskee Bolloréa.

Divipan ensimmäinen valitusperuste, joka koskee sen osallistumista rikkomiseen

49 Divipa kiistää osallistuneensa 5.3.1992 ja 19.10.1994 pidettyihin Espanjan markkinoita koskeviin kokouksiin sekä osallistuneensa kartelliin Euroopan markkinoilla. Se esittää näitä osallistumisia koskevan valitusperusteensa kolmessa osassa, joita on syytä tarkastella peräkkäin.

Divipan ensimmäisen valitusperusteen ensimmäinen osa, joka koskee sen osallistumista 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen

50 Divipa väittää muun muassa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut vääristyneellä tavalla huomioon Sappin työntekijän 9.3.1992 päivätyn muistion, koska se ei huomioinut eikä maininnut valituksenalaisessa tuomiossa tämän muistion osaa, jossa ilmoitettiin, että Sappi oli saanut tietoonsa Divipan hinnat tämän asiakkailta eikä tältä suoraan. Divipa pitää epäjohdonmukaisena sitä, että yritys, jonka on väitetty osallistuneen kartellikokoukseen, jossa on neuvoteltu hinnoista, ei antaisi tässä kokouksessa itse suoraan omia hintojaan. Divipan osallistumista 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen ei siis ole näytetty toteen.

51 Komissio vastaa, että jokaista asiakirjaa on tarkasteltava yhdessä muun asiakirja-aineiston kanssa. Koska komission ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on tarkasteltava kokonaisuutta, väite, jonka mukaan tietty asiakirja ei todista tiettyä tosiseikkaa, ei menestyisi, jos asiakirja-aineistossa on muita asiakirjoja, jotka todistavat tällaisen seikan. Divipa ei ole asettanut kyseenalaiseksi AWA:n ja Sappin lausuntojen todistusarvoa eikä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen niistä tekemää tulkintaa. Komissio korostaa erityisesti, että Sappin työntekijä vahvistaa kyseisessä muistiossa vain, että Divipa ei ollut korottanut hintojaan ja että hän oli tietoinen tästä seikasta sen vuoksi, että eräs asiakas oli lähettänyt hänelle hintaluettelon. On tavallista, että yritys, joka ei noudata kartellissa sovittuja hintoja, ei ilmoita siitä muille osallistujille, mutta tämä ei merkitse sitä, että se ei osallistuisi kartelliin. On lisäksi loogista, että kartelliin osallistuvat yritykset järjestävät sen seurannan ja arvostelevat joukostaan niitä, jotka eivät noudata yhteisellä sopimuksella päätettyä.

52 Tältä osin on syytä palauttaa mieleen, että yhteisöjen tuomioistuimella ei ole toimivaltaa määrittää asian tosiseikastoa eikä lähtökohtaisesti myöskään arvioida sitä selvitystä, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on asian tosiseikastoa määrittäessään tukeutunut. Silloin, kun tämä selvitys on saatu asianmukaisesti ja todistustaakkaa sekä asian selvittämistä koskevia menettelysääntöjä ja yleisiä oikeusperiaatteita on noudatettu, ainoastaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä on arvioida sille esitetyn selvityksen näyttöarvoa. Lukuun ottamatta sitä tapausta, että tuomioistuimelle esitetty selvitys on otettu huomioon vääristyneellä tavalla, tämä arviointi ei näin ollen ole sellainen oikeuskysymys, että se sinänsä kuuluisi yhteisöjen tuomioistuimen harjoittaman valvonnan piiriin (ks. mm. asia C-551/03 P, General Motors v. komissio, tuomio 6.4.2006, Kok., s. I-3173, 52 kohta; asia C-266/06 P, Evonik Degussa v. komissio ja neuvosto, tuomio 22.5.2008, Kok., 73 kohta ja yhdistetyt asiat C-101/07 P ja C-110/07 P, Coop de France bétail et viande ym. v. komissio, tuomio 18.12.2008, Kok., s. I-10193, 59 kohta).

53 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle esitettyjen tosiseikkojen ja selvityksen vääristyneellä tavalla huomioon ottamisen on ilmettävä asiakirja-aineistosta selvästi ilman, että on tarpeen ryhtyä uudelleen arvioimaan tätä tosiseikastoa ja selvitystä (ks. mm. em. asia General Motors v. komissio, tuomion 54 kohta; em. asia Evonik Degussa v. komissio ja neuvosto, tuomion 74 kohta ja em. yhdistetyt asiat Coop de France bétail et viande ym. v. komissio, tuomion 60 kohta).

54 On todettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi Divipan osallistuneen 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen todettuaan valituksenalaisen tuomion 162–164, 171, 192, 194 ja 197 kohdassa seuraavaa:

”162 Ensiksi Sappi on myöntänyt osallistuneensa Espanjan markkinoita koskeviin kartellikokouksiin helmikuusta 1992 lukien ja on toimittanut tietoja tältä osin. Sappi viittaa komissiolle 18.5.1999 antamassaan vastauksessa – – Espanjan markkinoita koskeviin salaisiin kokouksiin, jotka sen mukaan pidettiin 17.2. ja 27.2.1992, 30.9. ja 19.10.1993 sekä 3.5. ja 29.6.1994. Vuosien 1993–1995 osalta eräs Sappin työntekijä on todennut – – osallistuneensa kuuteen tai seitsemään Barcelonassa [Espanja] muiden toimittajien kanssa pidettyyn kokoukseen. Näitä kokouksia pidettiin neljä tai viisi kertaa vuodessa. Työntekijä arvioi osallistuneensa kokoukseen ensimmäisen kerran 19.10.1993 ja viimeisen kerran vuonna 1995. Hänen mukaansa kokousten tarkoitus oli hintojen vahvistaminen Espanjan markkinoilla. Kokoukset kestivät noin kaksi tuntia ja johtivat yleensä sopimukseen hintojen prosentuaalisesta korotuksesta. Osallistujat olivat Copigraph, – – Koehler, – – ja Divipa. Sappin eri asiakirjoissa esittämistä lausunnoista on otteita väitetiedoksiantoon liitetyissä asiakirjoissa, joten kaikilla kantajilla on ollut mahdollisuus tutustua niihin. Komissio on myös esittänyt ne ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa.

163 Toiseksi AWA on myöntänyt osallistuneensa monenvälisiin itsejäljentävän paperin tuottajien kartellikokouksiin ja toimittanut komissiolle luettelon kilpailijoiden välisistä vuosien 1992 ja 1998 välisenä aikana pidetyistä kokouksista. Asiakirja nro 7828, joka on ote AWA:n komissiolle 30.4.1999 osoittamasta vastauksesta, sisältää AWA:n yleisen toteamuksen, joka koskee useiden kokousten järjestämistä muun muassa Lissabonissa [Portugali] ja Barcelonassa vuosien 1992 ja 1994 välisenä aikana. Sen käsityksen mukaan näihin kokouksiin osallistuivat – – ja Divipan tai joidenkin näiden yritysten edustajat, – –.

164 AWA toimitti sitten väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa luettelon sellaisista kilpailijoiden välisistä sääntöjenvastaisista kokouksista, joiden olemassaolon toteamiseen se väittää myötävaikuttaneensa. Tähän luetteloon sisältyvät yksin Espanjan markkinoiden osalta 17.2. ja 5.3.1992, 30.9.1993 sekä 3.5., 29.6. ja 19.10.1994 pidetyt kokoukset. Luettelossa – – ei mainita kokouksissa läsnä olleita yrityksiä. Divipa – – tai kukaan muukaan kantajista ei ole maininnut tätä luetteloa

syyllisyyttä tukevana asiakirjana, johon niillä ei olisi ollut oikeutta tutustua, eivätkä ne ole esittäneet pyyntöä saada tutustua siihen.

– –

171 Vaikka 9.3.1992 päivätty muistio, – – jonka Sappin Espanjan agentti lähetti Sappi Europelle, ei olekaan kokouksen pöytäkirja, siinä kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti mainittujen yritysten, myös Divipan, käyttäytymistä. Siinä on kysymys hintojen korottamisesta 10 Espanjan pesetalla (ESP) kiloa kohden jakelijoiden tavoitteen mukaisesti; tavoitetta ei ollut täysin saavutettu. Tämän muistion laatija totesi, että Divipa ei korottanut hintoja lainkaan. Hänen mukaansa oli ilmeistä, että Sappi Europe ei saa korotettua hintoja, elleivät muut toimittajat seuraa sitä. – –

– –

192 – – 163 kohdassa mainittujen AWA:n lausuntojen mukaan Divipa osallistui Espanjan markkinoita koskeviin, vuosien 1992 ja 1994 välisenä aikana pidettyihin kokouksiin tai ainakin joihinkin niistä. – –

– –

194 Divipan mukaan se, ettei Sappi 18.5.1999 päivätyssä vastauksessaan mainitse Espanjan markkinoita koskevaa 19.10.1994 pidettyä kokousta, selittyy sillä, että Sappi ei osallistunut tähän kokoukseen, mitä sen mukaan osoittaa myös

Mougeot'n laatima luettelo tämän kokouksen osallistujista. Tämä seikka ei kuitenkaan missään tapauksessa syrjäytä niitä yhtäpitäviä seikkoja, jotka osoittavat, että tämä kokous pidettiin ja että Divipa osallistui siihen.

– –

197 Divipan osallistuminen kartelliin maaliskuusta 1992 lähtien ilmenee ensiksikin edellä 163 ja 192 kohdassa mainituista AWA:n lausunnoista. Niitä vahvistaa lisäksi edellä 171 kohdassa mainittu 9.3.1992 päivättyyn muistioon sisältyvä maininta Divipasta. – –"

55 Kyseiset valituksenalaisen tuomion kohdat luettaessa on ilmeistä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt toteamuksensa useiden tosiseikkojen ja indiisien perusteella, toisin sanoen muun muassa AWA:n lausuntojen ja Sappin agentin 9.3. päivätyn muistion perusteella, eikä asiakirjojen tarkastelusta ilmene, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi tehnyt aineellisesti virheellisiä toteamuksia.

56 Tällaista virheellisyyttä ei myöskään kuvaa se, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt mainitsematta, että tiedot, joita Divipan käyttämistä hinnoista annettiin kyseisessä kokouksessa, perustuivat tietoihin, joita ei ollut antanut tämä yritys vaan sen asiakkaat. Kuten julkisasiamies on todennut ratkaisuehdotuksensa 165 kohdassa, tämä mainitsematta jättäminen ei osoita, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi tehnyt tulkintavirheen sen osalta, että Divipa osallistui 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen.

57 Divipan valituksensa tueksi esittämän ensimmäisen valitusperusteen ensimmäinen osa on näin ollen todettava perusteettomaksi.

Divipan ensimmäisen valitusperusteen toinen osa, joka koskee sen osallistumista 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen

58 Divipa toteaa, että Mougeot'n lausunnot, joita ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on käyttänyt perusteena katsoessaan sen osallistuneen 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen, on annettu tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen ja yhteistyötiedonannon soveltamiseksi. Oikeuskäytännön mukaan yrityksen, jota vastaan on ryhdytty toimenpiteisiin kartelliin osallistumisen vuoksi, lausuntoa, jonka totuudenmukaisuuden on riitauttanut useampi muu yritys, joita vastaan myös on ryhdytty toimenpiteisiin kartelliin osallistumisen vuoksi, ei kuitenkaan voida pitää riittävänä näyttönä viimeksi mainittujen yritysten toteuttamasta kilpailusääntöjen rikkomisesta, jos sen tukena ei ole muita todisteita.

59 Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla tukeutuessaan ensisijaisesti omaan oikeuskäytäntöönsä moittiakseen Divipaa sen osallistumisesta tähän kokoukseen, mikä merkitsee oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteen ilmeistä loukkausta ja selvää virhettä tosiseikkojen luonnehdinnassa.

60 Komissio vastaa, että AWA on tietopyyntöön antamassaan vastauksessa myös maininnut Divipan vuonna 1994 kartelliin osallistuneiden joukossa. Koska Divipa ei väitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt virheen tätä vastausta arvioidessaan, 19.10.1994 pidettyä kokousta koskeva valitusperusteen osa on tehoton. Joka tapauksessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta ei ole arvosteltu siitä, että se olisi tulkinnut Mougeot'n lausuntoja virheellisesti. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut huomioon, että kysymyksessä olevat lausunnot on annettu tämän asian tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen.

61 Tältä osin ei näytä myöskään siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi ottanut tosiseikat vääristyneellä tavalla huomioon siltä osin kuin kysymys on Divipan osallistumisesta 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen.

62 Samoin kuin 5.3.1992 pidetyn kokouksen osalta tekemässään tarkastelussa, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on, tehtyään toteamuksensa useiden seikkojen perusteella, päätynyt siihen, että Divipa osallistui kokoukseen.

63 Se on ottanut huomioon, kuten valituksenalaisen tuomion 163, 164 ja 192 kohdassa todetaan, AWA:n lausunnot, joita Divipa ei myöskään ole arvostellut. Se on lisäksi valituksenalaisen tuomion 165 ja 166 kohdassa todennut seuraavaa:

”165 – – Mougeot, joka on myös myöntänyt osallistuneensa itsejäljentävän paperin tuottajien monenvälisiin kartellikokouksiin, on 14.4.1999 – – antamissaan lausunnoissa luetellut useita kokouksia ja ilmoittanut kunkin osalta sen tarkoituksen, sisällön ja kokoukseen osallistuneet henkilöt. Näihin kokouksiin kuuluu Espanjan markkinoiden osalta 19.10.1994 pidetty kokous, jossa Copigraphilla, – – Divipalla, – – Koehlerilla, AWA:lla ja Mougeot’lla oli viimeksi mainitun mukaan edustajat. – –

166 Nämä Mougeot’n lausunnot on annettu tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen ja siinä tarkoituksessa, että yhteistyötiedonantoa sovellettaisiin. Ei voida kuitenkaan katsoa, että niillä ei olisi todistusarvoa. Lausunnon antajan intressien vastaisia lausuntoja on lähtökohtaisesti pidettävä erityisen uskottavina todisteina – –”

64 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sille kuuluvan yksinomaisen vallan nojalla arvioinut tosiseikkoja kokonaisuudessaan ja ottanut huomioon käytettävissään olevien eri seikkojen todistusarvon, minkä valvonta ei ole yhteisöjen tuomioistuimen tehtävä, eikä käy ilmi, että arviointi perustuisi asiakirjatodisteiden ilmeisen virheelliseen tulkintaan.

65 Divipan valituksensa tueksi esittämän ensimmäisen valitusperusteen toinen osa on näin ollen todettava perusteettomaksi.

Divipan ensimmäisen valitusperusteen kolmas osa, joka koskee sen osallistumista kartelliin Euroopan markkinoilla

66 Divipa väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut sille esitetyn selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla ja sivuuttanut joitakin todisteita. Se korostaa, että se ei ole itsejäljentävän paperin tuottaja, että se myi ainoastaan kansallisilla markkinoilla, että se oli ainoa yhtiö, joka ei ollut tuottaja ja jota syytettiin osallistumisesta tiettyihin kansallisia markkinoita koskeviin kokouksiin, ja että se ei kuulunut yhteenkään suurten eurooppalaisten itsejäljentävän paperin tuottajien jakeluverkostoon Espanjassa. Sen mukaan mikään asiakirja ei osoita, että niissä kokouksissa, joihin sen oletetaan osallistuneen, olisi viitattu laajemman salaisen yhteistyön suunnitelmaan.

67 Komissio vastaa ensiksi, että se ei ole velvollinen osoittamaan, että Divipa tiesi laajemman kartellin olemassaolosta, vaan ainoastaan, että sen ”olisi pitänyt tietää” siitä. Toiseksi kyseinen yhtiö ei yksilöi, missä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen argumentaation kohdissa tuomioistuin olisi ottanut tosiseikat vääristyneellä tavalla huomioon. Kolmanneksi se, että Divipa oli läsnä ainoastaan kansallisilla markkinoilla, ei sulje pois olettamaa siitä, että sen ”olisi pitänyt tietää”, että oli olemassa laajempi kartelli. Neljänneksi koska oli olemassa seikkoja, jotka osoittivat, että kyseinen yhtiö saattoi olla tietoinen kartellin eurooppalaisesta ulottuvuudesta, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voinut jättää ottamatta niitä huomioon. Lopuksi Mougeot’n 19.10.1994 pidetyn kokouksen jälkeen laatimassa muistiossa todetaan, että kokouksessa viitattiin ”AEMCP:n [itsejäljentävän paperin eurooppalaisten tuottajien liitto] Espanjan osalta ilmoittamiin määriin”, mikä osoittaa, että kokouksen osanottajat olivat tietoisia kartellin eurooppalaisesta ulottuvuudesta.

68 Kuten tämän tuomion 52 kohdassa on jo todettu, yhteisöjen tuomioistuimella ei ole toimivaltaa määrittää asian tosiseikastoa eikä lähtökohtaisesti myöskään arvioida sitä selvitystä, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on asian tosiseikastoa määrittäessään tukeutunut, paitsi jos selvitysaineisto on otettu huomioon vääristyneellä tavalla.

69 Yhteisöjen tuomioistuimella ei siis ole toimivaltaa tutkia Divipan esittämän ensimmäisen valitusperusteen kolmatta osaa siltä osin kuin sillä ei pyritä osoittamaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut tosiseikat vääristyneellä tavalla huomioon, vaan näyttämään toteen, että viimeksi mainittu on virheellisesti jättänyt ottamatta huomioon tiettyjä tosiseikkoja, jotta se olisi voinut päätellä, että kyseinen yritys ei osallistunut kartelliin Euroopan markkinoilla.

70 Tämä valitusperusteen osa on näin ollen jätettävä tutkimatta.

71 Edellä esitetystä seuraa, että Divipan esittämä ensimmäinen valitusperuste, joka koskee sen osallistumista rikkomiseen, on hylättävä.

Divipan esittämä toinen valitusperuste, joka koskee väitettä siitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nojautunut pelkkiin aihetodisteisiin

Asianosaisten lausumat

72 Divipa viittaa Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen 6 artiklan 2 kappaleeseen ja siihen, että syyttömyysolettaman periaatetta on loukattu. Se väittää, että ei ole olemassa suoria todisteita, jotka osoittaisivat sen osallistuneen 5.3.1992 ja 19.10.1994 pidettyihin kokouksiin, eikä myöskään siitä, että se olisi osallistunut kartelliin Euroopan tasolla. Sen mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt noudattamatta kahta perustavanlaatuista edellytystä tältä osin. Yhtäältä syy-yhteyttä aihetodisteiden ja rikkomisen osatekijöiden välillä ei ole riittävästi perusteltu, ja toisaalta silloin, kun on olemassa epäilyksiä, ne on tutkittava, ja jollei niitä voida poistaa, epäilysten on koiduttava asianomaisen henkilön hyväksi.

73 Komissio toteaa erityisesti, että Divipan valituksensa tueksi esittämän toisen valitusperusteen tutkittavaksi ottamisen edellytykset selvästi puuttuvat sen vuoksi, että valitusperusteessa ei ole yksilöity niitä valituksenalaisen tuomion kohtia, joita arvostellaan, eikä niitä aihetodisteita, olettamia tai tosiseikkoja, joista on kysymys.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

74 Väittäessään, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on virheellisesti jättänyt ottamatta huomioon Divipan huomautukset, joita viimeksi mainitun kirjelmät tukivat, tehdäkseen selväksi niiden aihetodisteiden ulottuvuuden, joihin se on nojautunut, tämä yhtiö tosiasiallisesti vaatii yhteisöjen tuomioistunta tutkimaan uudelleen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittaman tosiseikkojen, aihetodisteiden ja muiden sille esitettyjen seikkojen arvioinnin.

75 Kuten tämän tuomion 52 kohdassa on todettu, yhteisöjen tuomioistuimella ei ole toimivaltaa tällaiseen tutkimiseen, koska tosiseikkojen arviointi kuuluu yksin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toimivaltaan, edellyttäen, että niitä ei oteta vääristyneellä tavalla huomioon.

76 Divipan valituksensa tueksi esittämä toinen valitusperuste on näin ollen jätettävä tutkimatta.

Koehlerin esittämä toinen valitusperuste, joka koskee rikkomisen kestoa

Asianosaisten lausumat

– Koehlerin lausumat

77 Koehler väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole tutkinut todisteita riittävästi ja että se on ottanut ne vääristyneellä tavalla huomioon. Sen mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt virheellisiä päätelmiä tämän yrityksen rikkomiseen osallistumisen kestosta. Koehler esittää valitusperusteensa kahdessa osassa, joihin sisältyy useita väitteitä.

78 Tämän valitusperusteen ensimmäisen osan mukaan, joka koskee pidetyksi väitettyjä kartellin kokouksia AEMCP:n yhteydessä ennen vuoden 1993 syys- tai lokakuuta, Koehler katsoo, että komissio on käyttänyt kolmentyyppistä selvitysaineistoa, joita ovat Mougeot'n lausunnot, Sappin työntekijän todistajanlausunto ja todisteet, jotka liittyvät kansallisten ja alueellisten kartellikokousten järjestämiseen.

79 Koehler toteaa ensiksi, ettei Mougeot'n 14.4.1999 päivätyssä kirjeessä myönnetä, että mitään kartellikokousta olisi pidetty ennen vuoden 1993 lokakuuta. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 279 kohdassa ilmoittanut, ettei ole vahvistettu, että hintoja koskevia salaisia sopimuksia olisi tehty vuoden 1992 tammikuusta alkaen, eli siis ennen vuoden 1993 lokakuuta. Sen mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätelmät, jotka koskevat AEMCP:n virallisten kokousten yhteydessä ennen vuoden 1993 lokakuuta tehdyiksi väitettyjä hintasopimuksia, ovat riittämättömiä ja niiden perustelut ovat ristiriitaiset ja muodostavat oikeudellisen virheen. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on myös loukannut syyttömyysolettamaa, kun se on pyrkinyt tulkitsemaan Mougeot'n lausunnot niin, että niissä myönnettiin rikkominen vuoden 1993 lokakuuta edeltäneeltä ajalta.

80 Koehler väittää seuraavaksi, että Sappin työntekijän todistajanlausunto ei kerro mitään siitä ajanjaksosta, jonka kuluessa kartellikokouksia on pidetty. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei sen mukaan voi perustellusti katsoa, että koska kyseinen työntekijä ”ei ole esittänyt mitään vastakkaista”, hän on halunnut epäsuorasti vahvistaa, että rikkominen olisi alkanut ennen vuoden 1993 syyskuuta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tällä tavoin ottanut tämän työntekijän todistajanlausunnon huomioon vääristyneellä tavalla. Tämä on Koehlerin mukaan vastoin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleeseen sekä Nizzassa 7.12.2000 julistetun Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL C 364, s. 1) 47 artiklan toiseen kohtaan kirjattua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

81 Lopuksi Koehler katsoo, että katuvan todistajan lausumiin voidaan luottaa vain siinä tapauksessa, että muu näyttö tukee niitä. Käsiteltävänä olevassa asiassa ei kuitenkaan ole mitään näitä lausumia vahvistavaa näyttöä.

82 Siltä osin kuin kysymys on Koehlerin toisen valitusperusteen toisesta osasta, joka koskee Koehlerin osallistumista kartellin kansallisiin tai alueellisiin kokouksiin ennen vuoden 1993 lokakuuta, se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut vääristyneellä tavalla huomioon selvitysaineiston, jonka oletetaan näyttävän tämä osallistuminen toteen.

83 Koehlerin mukaan 17.2.1992 pidetyn Espanjan markkinoita koskeneen kokouksen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei olisi pitänyt päätellä sen osallistuneen tähän kokoukseen, koska Sappin työntekijä viittasi 17.2.1992 päivätyissä muistiossaan ”asianosaisten” kokoukseen näiden asianosaisten nimiä mainitsematta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei täten selvittänyt täsmällisesti syitä, joiden perusteella Koehlerin oli oletettu osallistuneen sopimukseen.

84 Koehlerin mukaan 5.3.1992 pidetyn Espanjan markkinoita koskeneen kokouksen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nojautunut etenkin AWA:n väitetiedoksiantoon antamassa vastauksessa esittämiin huomautuksiin todetakseen, että Koehler osallistui tähän kokoukseen. Koska näitä huomautuksia ei ollut annettu tiedoksi Koehlerille, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näin loukannut kyseisen yrityksen puolustautumisoikeuksia.

85 Siltä osin kuin kysymys on Ranskan markkinoita koskeneista kokouksista, jotka pidettiin vuosien 1992 ja 1993 keväällä, Koehler väittää, ettei ole olemassa mitään näyttöä siitä, että joku sen työntekijöistä olisi matkustanut vuoden 1993 keväällä Pariisiin osallistuakseen kartellikokoukseen. Se katsoo, että tätä seikkaa koskevat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen lausunnot ovat niin epämääräisiä, etteivät ne riitä täyttämään perusteluvelvollisuutta. Se katsoo, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin missään tapauksessa todennut Koehlerin osallistuneen Ranskan markkinoita koskevaan vuoden 1992 keväällä pidettyyn kokoukseen.

86 Espanjan markkinoita koskeneen 16.7.1992 pidetyn kokouksen osalta Koehlerin osallistumista ei tämän mukaan ollut näytetty toteen, toisin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi, koska erityisesti AWA ei ollut myöntänyt tällaista osallistumista nimenomaisesti.

– Komission vastaus

87 Komissio katsoo, että Koehler ei vetoa siihen, että selvitysaineisto olisi otettu vääristyneellä tavalla huomioon, vaan kyseenalaistaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittaman tosiseikkojen arvioinnin. Valitusperuste on siis jätettävä tutkimatta.

88 Siltä osin kuin kysymys on valitusperusteen ensimmäisestä osasta, joka koskee AEMCP:n yhteydessä ennen vuoden 1993 lokakuuta pidettyjä kartellikokouksia, kysymys siitä, onko Mougeot'n kirjeen sisältö selvä vai moniselitteinen, on todisteiden tulkintaa ja arviointia koskeva kysymys, joka kuuluu yksinomaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toimivaltaan. Viimeksi mainittu ei ole todennut, että Mougeot olisi tunnustanut rikkomisen 1.10.1993 edeltäneeltä ajalta.

89 Valituksenalainen tuomio ei myöskään ole millään tavoin ristiriitainen eikä puutteellisesti perusteltu. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole tuomion 279 kohdassa todennut, että ”ei ole näytetty toteen”, että hintoja koskevia salaisia sopimuksia olisi tehty tammikuusta 1992 lukien AEMCP:n kokousten yhteydessä, vaan se on ainoastaan selittänyt, että Sappin lausumat eivät itsessään ole riittäviä, jotta voitaisiin määrittää,

mistä hetkestä lähtien tarkalleen ottaen kyseisten kokousten voidaan katsoa olleen kartellikokouksia. Saman tuomion 308 kohdassa tukeudutaan joukkoon todisteita, joista suurinta osaa Koehler ei kyseenalaista, ja se, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei mainitse, mitkä kokouksista toimivat puitteina hintoja koskevien salaisten sopimusten tekemiselle Euroopan tasolla, ei tee sen perusteluista puutteellisia. Koska lisäksi tämä yritys osallistui kaikkiin kyseisenä ajanjaksona pidettyihin AEMCP:n kokouksiin, sen tapauksessa on merkityksetöntä, missä nimenomaisissa kokouksissa järjestelmän salainen luonne ilmeni.

90 Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut täysin huomioon syyttömyysolettaman, koska se on tutkinut, voiko menettely, josta syytetään, perustua yhteen ainoaan todisteeseen vai onko tämä todiste vain indiisi, jota on täydennettävä ja vahvistettava muilla todisteilla.

91 Komissio kiistää, että Sappin työntekijän lausumat olisi otettu vääristyneellä tavalla huomioon. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 270 kohdassa, että kyseinen työntekijä ei esittänyt mitään sen ajankohdan osalta, johon hänen muistikuvansa liittyvät, ja että kun tämä tuomioistuin on päätellyt, että nämä muistikuvat koskevat vuoden 1993 lokakuuta edeltänyttä ja sen jälkeistä aikaa, tämä on sen toimivaltaan kuuluvan näytön arvioinnin tulosta. Sappin lausumia vahvistavat lisäksi muut todisteet, jotka on lueteltu kyseisen tuomion 261–307 kohdassa.

92 Koehlerin toisen valitusperusteen toisesta osasta, joka koskee ennen lokakuuta 1993 pidettyjä kansallisia tai alueellisia kartellikokouksia, komissio katsoo ensiksi, että kyseisen yrityksen esittämä argumentaatio on vailla kohdetta, jos yhteisöjen tuomioistuin hylkää viimeksi mainitun esittämät AEMCP:n kokouksia koskevat väitteet. Tältä osin tehdyt toteamukset ovat riittäviä, jotta kyseisenä ajanjaksona tapahtunut rikkominen voidaan lukea asianomaisten yritysten syyksi. Koska Koehler ei aseta kyseenalaiseksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemiä toteamuksia, jotka koskevat sen osallistumista muihin kartellikokouksiin, toisin sanoen 14.1.1993 pidettyyn Britannian ja Irlannin markkinoita koskeneeseen ja 30.9.1993 pidettyyn Espanjan markkinoita koskeneeseen kokoukseen, tämän yrityksen osallistuminen

tähän kartelliin tammikuusta 1993 lukien on näytetty toteen. Lopuksi Koehlerin väitteet on jätettävä tutkimatta ja ne ovat joka tapauksessa perusteettomia.

93 Siltä osin kuin kysymys on 17.2.1992 pidetystä kokouksesta, komissio viittaa valituksenalaisen tuomion 321 kohtaan kiistääkseen sen, että selvitysaineisto olisi otettu mitenkään vääristyneellä tavalla huomioon, ja väittää, että tämä kohta täyttää perusteluvelvollisuuden tältä osin.

94 Kokouksesta, joka pidettiin 5.3.1992, komissio korostaa erityisesti, että Koehler ei ole riitauttanut valituksenalaisen tuomion 284 kohtaa, ja lisää, että kyseisessä kohdassa oleva viittaus AWA:n lausumiin on esitetty vain täydentävänä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on turvautunut tähän vastaukseen vain toissijaisesti. Komissio tukeutuu tältä osin kyseisen tuomion 323 kohtaan.

95 Vuosien 1992 ja 1993 keväällä pidetyistä kokouksista komissio toteaa erityisesti, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 285–293 kohdassa katsonut toteen näytetyksi, että kilpailijoiden välillä pidettiin kokouksia näinä ajanjaksoina ja että näillä kokouksilla oli kilpailunvastainen tarkoitus, eikä tätä ole riitautettu valituksessa.

96 Komissio korostaa 16.7.1992 pidetyn kokouksen osalta, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui valituksenalaisen tuomion 332 kohdassa B. G:n lausumiin. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut AWA:n lausumat huomioon vain vahvistuksena. Komissio viittaa tältä osin kyseisen tuomion 333–335 kohtaan.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

– AEMCP:n yhteydessä pidetyt kartellikokoukset vuoden 1993 syys- tai lokakuuta edeltäneenä aikana

97 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 261–280 kohdassa tarkastellut kantajien, joihin Koehler kuului, ensimmäisessä oikeusasteessa esittämiä väitteitä, jotka koskivat niiden osallistumista AEMCP:n kokouksiin ennen vuoden 1993 syys- tai lokakuuta.

98 Näistä kohdista ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin vahvisti ne toteamukset, joita komissio oli tehnyt useista seikoista, jotka koostuivat todistajanlausunnoista ja lausumista, joihin kuuluivat Sappin työntekijän 9.3.1992 päivätty muistio sekä asiakirja-aineistoon liitetyt AWA:n ja Mougeot'n lausumat.

99 Näin tehdessään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sille kuuluvan yksinomaisen vallan nojalla arvioinut näiden seikkojen todistusarvoa ja tehnyt niistä päätelmät, joiden valvonta ei ole yhteisöjen tuomioistuimen tehtävä.

100 Tästä seuraa, että Koehlerin esittämän toisen valitusperusteen ensimmäinen osa on todettava osittain perusteettomaksi ja se on jätettävä osittain tutkimatta.

– Kartellin kansalliset tai alueelliset kokoukset ennen vuoden 1993 lokakuuta

101 Siltä osin kuin on kysymys 17.2.1992 pidetystä kokouksesta, yhtäältä valituksenalaisen tuomion 321 kohdasta ei ilmene, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi laiminlyönyt sille yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 36 artiklan ja 53 artiklan ensimmäisen kohdan nojalla kuuluvan perusteluvelvollisuuden (ks. asia C-431/07 P, Bouygues ja Bouygues Télécom v. komissio, tuomio 2.4.2009, Kok., s. I-2665, 42 kohta). Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa kyseisessä kohdassa, että sen toteamiseksi, että Koehler osallistui tähän kokoukseen, komissio käytti perusteena Sappin samana päivänä päivättyä sisäistä muistiota, jossa mainitaan, että ”asianomaisten” välillä pidettiin kokous, ja että komissio saattoi tämän tiedon ja samaan muistioon sisältyvien seikkojen perusteella, jotka koskivat epäilyksiä, joita Koehlerin käyttäytyminen erityisesti Espanjan markkinoilla oli herättänyt, todeta Koehlerin kuuluneen näihin ”asianomaisiin”, jotka osallistuivat kyseiseen kokoukseen, jonka tarkoituksena oli tarkastella ongelmia, jotka liittyivät siihen, että kyseinen yritys ja eräs toinen yritys eivät noudattaneet edellä mainittua sopimusta, jonka sopimuspuolia ne olivat, kuten ilmenee Sappin työntekijän 9.3.1992 päivätystä muistiosta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuvaa näin ollen riittävän selvästi päättelyn, jota komissio noudatti ja jonka perusteella se tuli käytettävissään olevien eri seikkojen nojalla siihen tulokseen, että Koehler osallistui 17.2.1992 pidettyyn kokoukseen.

102 Toisaalta samasta 321 kohdasta ei ilmene myöskään, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi ottanut tosiseikat mitenkään vääristyneellä tavalla huomioon. Tällainen vääristyminen ei tule ilmeisellä tavalla esiin, ja niiden tosiseikkojen ja eri indiisien arviointi, jotka komissiolla oli käytettävissään ja joiden perusteella se päätteli, että Koehler osallistui 17.2.1992 pidettyyn kokoukseen, kuuluu yksin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toimivaltaan. Yhteisöjen tuomioistuimella ei ole toimivaltaa tutkia tätä arviointia.

103 Koehlerin tältä osin esittämä väite on näin ollen hylättävä osittain perusteettomana ja se on osittain jätettävä tutkimatta.

104 Siltä osin kuin kysymys on 5.3.1992 pidetystä kokouksesta, on todettava, että vaikka Koehlerin väite, jonka mukaan puolustautumisoikeuksia on loukattu sen vuoksi, että todetakseen, että tämä yritys osallistui kyseiseen kokoukseen, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 324 kohdassa nojautunut AWA:n komission tietopyyntöön vastauksena esittämiin huomautuksiin, vaikka Koehler ei ole

ollut tietoinen näistä huomautuksista, olisikin perusteltu, yksin tämän väitteen perusteella ei voida kiistää sitä, että Koehler osallistui rikkomiseen tammikuun 1992 ja syyskuun 1995 välisenä aikana, kuten riidanalaisen päätöksen 1 artiklan toisessa kohdassa todetaan. Tältä osin on muistettava, että Koehler ei ole kyennyt kiistämään osallistumistaan 17.2.1992 pidettyyn kokoukseen, kuten tämän tuomion 101 ja 102 kohdasta ilmenee.

105 Koehlerin tältä osin esittämä väite on näin ollen hylättävä tehottomana.

106 Siltä osin kuin kyse on vuosien 1992 ja 1993 keväällä pidetyistä Ranskan markkinoita koskeneista kokouksista ja 16.7.1992 pidetystä kokouksesta, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 285–293 ja vastaavasti 332–334 kohdassa palauttanut mieleen ne eri tosiseikat ja indiisit, joita komissio on käyttänyt osoittaakseen kyseisten yritysten – myös Koehlerin – osallistuneen näihin kokouksiin. Tästä tosiseikkojen ja indiisien mieleen palauttamisesta ei ilmene, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi ottanut tosiseikkoja mitenkään vääristyneellä tavalla huomioon.

107 Koehlerin tältä osin esittämä väite on näin ollen hylättävä perusteettomana, ja näin ollen sen esittämä toinen valitusperuste ei voi menestyä.

Koehlerin esittämä ensimmäinen valitusperuste ja Divipan esittämä kolmas valitusperuste, jotka koskevat sakkojen vahvistamista ja määrää

108 Koehler ja Divipa esittävät sakkojen vahvistamista ja määrää koskevat valitusperusteensa useassa osassa, joita on syytä tarkastella peräkkäin.

Koehlerin esittämän ensimmäisen valitusperusteen osa, joka koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatetta

109 On aluksi syytä todeta, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tutki valituksenalaisen tuomion 473–478 kohdassa, oliko komissio ottanut huomioon Koehlerin liikevaihdon huomioon virheellisesti verrattuna muiden asianomaisten yritysten liikevaihdon huomioon ottamiseen, ja saman tuomion 505–522 kohdassa, oliko tapa, jolla komissio oli jakanut Koehlerin ja muut asianomaiset yritykset luokkiin sakkojen määrän vahvistamiseksi, yhdenvertaisen kohtelun periaatteen mukainen.

110 Koehler arvostelee valituksessaan valituksenalaisen tuomion 477, 478 ja 496 kohtaa. Se väittää, että sitä on kohdeltu eri tavoin kuin suurempia yrityksiä, jotka kuuluivat konserniin. Se korostaa erityisesti, että se on keskisuuri perheyritys ja että sen johdosta vastaavat sen omistajat. Se toteaa, että sen osakepääoma on 43,2 miljoonaa euroa ja sen liikevaihto vuonna 2000 oli noin 447 000 euroa. Se mainitsee AWA:n, M-real Zanders GmbH:n ja Mitsubishi HiTec Paper Bielefeld GmbH:n tapaukset osoittaakseen, että se oli kärsinyt erilaista kohtelua siltä osin kuin kysymys oli sen liikevaihdon huomioon ottamisesta.

111 Komissio vastaa muun muassa, että sillä on laaja harkintavalta sakkojen laskentamenetelmän osalta. Sen mukaan tästä seuraa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, kun se ei ole todennut mitään oikeudellista virhettä menetelmässä, jota käytettiin jaettaessa yritykset viiteen luokkaan sen perusteella, mikä oli tuotteen myyntiin perustuva liikevaihto Euroopan talousalueella.

112 Tältä osin on totta, kuten vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee, että komissiolla on laaja harkintavalta sakkojen laskentamenetelmän osalta. Tähän menetelmään, jota rajaavat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa annetut suuntaviivat (EYVL 1998, C 9, s. 3), sisältyy joustavia osatekijöitä, joiden perusteella komissiolla on mahdollisuus käyttää omaa harkintavaltaansa asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaisesti (ks. vastaavasti asia C-308/04 P, SGL Carbon v.

komissio, tuomio 29.6.2006, Kok., s. I-5977, 46 ja 47 kohta ja asia C-407/04 P, Dalmine v. komissio, tuomio 25.1.2007, Kok., s. I-829, 133 kohta).

113 Yhteisöjen tuomioistuimen tehtävänä on tässä yhteydessä tarkistaa, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin arvioinut asianmukaisesti tämän komissiolla olevan harkintavallan käyttöä (em. asia SGL Carbon v. komissio, tuomion 48 kohta ja em. asia Dalmine v. komissio, tuomion 134 kohta).

114 On lisättävä, että sakon suuruuden määrittämiseksi on sallittua ottaa huomioon yhtä hyvin yrityksen kokonaisliikevaihto, joka osoittaa – vaikkakin vain likimääräisesti ja epätäydellisesti – yrityksen kokoa ja taloudellista vahvuutta, kuin se osa liikevaihdosta, joka kertyy kilpailusääntöjen rikkomisen kohteena olevien tavaroiden myynnistä ja joka on näin ollen omiaan osoittamaan rikkomisen laajuutta. Tästä seuraa, ettei kummallekaan näistä luvuista pidä antaa sellaista merkitystä, joka olisi suhteeton verrattuna muihin arvioinnissa huomioon otettaviin seikkoihin, ja että sakon asianmukaisen määrän vahvistaminen ei näin ollen voi olla pelkän kokonaisliikevaihtoon perustuvan laskelman tulos. Näin on erityisesti silloin, kun kyseiset tavarat muodostavat ainoastaan vähäisen osan kokonaisliikevaihdosta (ks. em. yhdistetyt asiat Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 120 kohta; asia 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin v. komissio, Kok., s. 3461, 111 kohta ja yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02–C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok., s. I-5425, 243 kohta).

115 Käsiteltävänä olevassa asiassa ei kuitenkaan vaikuta siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi tehnyt oikeudellisen virheen, kun se hylkäsi Koehlerin väitteen, joka koski Koehlerin kokonaisliikevaihdon huomioon ottamista.

116 Kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on oikein todennut valituksenalaisen tuomion 476 kohdassa, komissio on riidanalaisessa päätöksessä jakanut kysymyksessä olevat yritykset sen mukaan, mikä oli niiden suhteellinen merkitys kyseisillä

markkinoilla, ja käyttänyt jakamisen perusteena tuotteen myynnistä saatua liikevaihtoa Euroopan talousalueella. Tämän menetelmän tarkoituksena on välttää se, että sakot vahvistetaan pelkkään kunkin yrityksen kokonaisliikevaihtoon perustuvan laskelman perusteella, eikä se siis johda epäyhdenvertaiseen kohteluun.

117 Komissio ei siis ole ylittänyt harkintavaltaansa, eikä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ole loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta.

118 Väitteistä, jotka Koehler on esittänyt valituksenalaisen tuomion 477 ja 478 kohdan osalta, on riittävää todeta, että ne on suunnattu tuomion täydentäviä perusteluja kohtaan ja että ne on näin ollen hylättävä.

119 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhteisöjen tuomioistuin hylkää heti tällaiset väitteet, koska pelkkien täydentävien perustelujen arvostelu ei voi johtaa valituksenalaisen tuomion kumoamiseen (ks. vastaavasti asia C-137/95 P, SPO ym. v. komissio, määräys 25.3.1996, Kok., s. I-1611, 47 kohta; asia C-362/95 P, Blackspur DIY ym. v. neuvosto ja komissio, tuomio 16.9.1997, Kok., s. I-4775, 23 kohta ja yhdistetyt asiat C-403/04 P ja C-405/04 P, Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomio 25.1.2007, Kok., s. I-729, 106 kohta).

120 Koehlerin ensimmäisen valitusperusteen tämä osa on näin ollen todettava perusteettomaksi.

Koehlerin ja Divipan valitusperusteiden osa, joka koskee suhteellisuusperiaatetta

121 Koehler väittää ennen kaikkea, että kun otetaan huomioon, että se on perheyritys, joka ei ole pörssiyhtiö, on tapa, jolla komissio on laskenut sille määrätyn sakon, suhteellisuusperiaatteen vastainen.

122 Komissio vastaa erityisesti, että se on vakiintuneen käytäntönsä mukaisesti ottanut huomioon kunkin yrityksen suhteellisen merkityksen markkinoilla, joita rikkominen koski, ja tämän jälkeen sovittanut näin määritetyn sakon alkuperäistä määrää ottaen huomioon yritysten koon ja kokonaisresurssit ja että se on siis tutkinut, oliko alun perin vahvistettua sakon määrää korjattava sakon tarpeellisen ehkäisevän vaikutuksen perusteella.

123 Divipa väittää myös, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on loukannut suhteellisuusperiaatetta, koska se ei ole ottanut huomioon Divipan taloudellista tilannetta eikä sitä, että se ei ole itsejäljentävän paperin tuottaja, toisin kuin muut asianomaiset yritykset. Sakkojen laskennassa huomioon otettava todellinen liikevaihto on summa, joka muodostuu jalostetun itsejäljentävän paperin loppuasiakkaille tapahtuvan myynnin ja sen tuottajilta tapahtuvan oston välisestä erotuksesta.

124 Komissio vastaa, että suhteellisuusperiaatetta koskeva väite on jätettävä tutkimatta, koska Divipa ei ole ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa missään vaiheessa vedonnut taloudelliseen tilanteeseensa eikä siihen, mitä sakkojen laskennassa olisi ollut otettava huomioon. Yrityksen laatuun liittyvää väitettä ei myöskään voida ottaa tutkittavaksi, koska Divipa ei riitauta valituksenalaisen tuomion asianomaisia kohtia. Joka tapauksessa oikeuskäytännöstä ilmenee, että komissio ei ole velvollinen ottamaan sakon suuruutta määrittäessään huomioon yrityksen taloudellista tilannetta.

125 Tältä osin on syytä palauttaa mieleen, että muutoksenhaun yhteydessä yhteisöjen tuomioistuin valvoo ensinnäkin sitä, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ottanut oikeudellisesti asianmukaisella tavalla huomioon kaikki ne tekijät, jotka ovat olennaisia arvioitaessa sitä, miten vakavana tiettyä menettelytapaa on pidettävä EY 81 artiklan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan valossa, ja toiseksi yhteisöjen tuomioistuin tutkii, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käsitellyt oikeudellisesti riittävällä tavalla kaikkia kantajan esittämiä argumentteja, joilla pyritään sakon poistamiseen tai alentamiseen (ks. mm. asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998, Kok., s. I-8417, 128 kohta; asia C-359/01, British Sugar v. komissio, tuomio 29.4.2004, Kok., s. I-4933, 47 kohta ja em. yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 244 kohta).

126 On ilmeistä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen käsiteltäviksi saatetuissa asioissa ottanut asianmukaisesti huomioon kaikki olennaiset tekijät Koehlerin ja Divipan menettelyn vakavuuden arvioimiseksi ja että se on oikeudellisesti riittävällä tavalla käsitellyt näiden yritysten argumentteja.

127 Koska sakon vahvistaminen ei voi olla pelkän kokonaisliikevaihtoon perustuvan laskelman tulos, kuten tämän tuomion 114 kohdassa on todettu, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on Koehlerin osalta voinut oikein todeta valituksenalaisen tuomion 494 kohdassa, että pelkästään niitä prosenttiosuuksia vertaamalla, jotka kuvaavat komission määräämiä sakkoja suhteessa asianomaisten yritysten kokonaisliikevaihtoon, ei voida näyttää toteen sitä, että kyseiselle yritykselle määrätty sakko olisi suhteeton. Ei myöskään vaikuta siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi jättänyt huomioon ottamatta sen ja muiden yritysten, joille määrättiin seuraamuksia, välillä olevat rakenteelliset ja taloudelliset eroavuudet, minkä julkisasiamieskin on todennut ratkaisuehdotuksensa 277 kohdassa.

128 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on Divipan osalta oikein ottanut huomioon sen, että kyseinen yritys osallistui eri kartelleihin, eikä tältä osin voida osoittaa, että suhteellisuusperiaatetta olisi mitenkään loukattu. On syytä lisätä, että tämän yrityksen argumentti, jonka mukaan sen taloudellista kapasiteettia ei ole otettu huomioon, on jätettävä tutkimatta, koska se on esitetty ensimmäisen kerran yhteisöjen tuomioistuimessa (ks. vastaavasti asia C-167/04 P, JCB Service v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8935, 114 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

129 Koehlerin ja Divipan esittämien valitusperusteiden suhteellisuusperiaatetta koskevat osat on näin ollen todettava perusteettomiksi ja Divipan osalta myös jätettävä osittain tutkimatta.

130 Divipa väittää lisäksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on loukannut suhteellisuusperiaatetta myös rikkomisen luokittelun osalta, koska yhtäältä kyseinen yritys ei ole osallistunut eurooppalaiseen kartelliin, mikä merkitsee, että rikkomista ei voida luokitella erittäin vakavaksi, ja toisaalta se ei ole osallistunut kaikkiin Espanjan markkinoita koskeneisiin kokouksiin, koska se osallistui kartelliin vähemmän kuin vuoden ajan.

131 Komissio vastaa tältä osin, että kyseinen väite ei ole perusteltu, koska kartellia, myös silloin kuin se on vain kansallinen, pidetään yleisesti erittäin vakavana, ja että sakon alkuperäistä määrää on pidettävä pikemminkin vähäisenä tämän tyyppisen rikkomisen osalta. Rikkomisen kestolla ei lisäksi ole mitään tekemistä sen vakavuuden kanssa.

132 Tältä osin on todettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on vahvistanut perusteet, jotka komissio on antanut sakkojen määrän laskemiseksi, ja on ilmeistä, että se ei ole tehnyt mitään oikeudellista virhettä tältä osin, kun komissio on käyttänyt harkintavaltaansa tämän tuomion 112 kohdassa mainittujen suuntaviivojen mukaisesti ja sellaisena kuin se on määritelty mainitussa 112 kohdassa.

133 Divipan esittämän kolmannen valitusperusteen osa, joka koskee rikkomisen luokittelua, on näin ollen todettava perusteettomaksi.

Divipan esittämän kolmannen valitusperusteen osa, joka koskee perusteluvelvollisuutta

134 Divipa toteaa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 629 kohdassa laiminlyönyt perusteluvelvollisuuden, kun se on todennut seuraavaa:

”Pelkästään se, että [Divipa] [on voinut olla käyttäytymättä – mikäli se näytetään toteen –] täysin tehtyjen sopimusten mukaisesti, ei riitä velvoittamaan komissiota ottamaan sen osalta huomioon lieventäviä seikkoja. [Divipa] saattaa sovitusta poikkeavaa politiikkaa noudattamalla yksinkertaisesti yrittää käyttää kartellia hyödykseen – –”

135 Divipan mukaan nämä 629 kohdassa esiintyvät kaksi virkettä eivät muodosta riittävää perustelua. Vaikka Divipa on esittänyt todisteita lieventävien seikkojen huomioon ottamista koskevan pyyntönsä tueksi, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole esittänyt Divipan saaman sellaisen edun olemassaoloa, jonka nojalla se saattoi hylätä tämän pyynnön.

136 Komissio vastaa muun muassa, että tämä väite on tehoton, koska valituksenalaisen tuomion 629 kohdan arvostelun kohteena olevissa virkkeissä vain toistetaan seikkoja, joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nojautunut. Lisäksi yksin se, että Divipa on mahdollisesti käyttäytynyt tavalla, joka ei ole täysin kartellissa tehtyjen sopimusten mukaista, ei ole riittävä, jotta komissio olisi velvollinen ottamaan sen osalta huomioon lieventävät seikat. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on riitautetussa kohdassa vain toistanut yhteisön tuomioistuinten useaan otteeseen käyttämät perustelut.

137 Tältä osin – kuten julkisasiamies on todennut ratkaisuehdotuksensa 287 ja 288 kohdassa – Divipan arvostelemat valituksenalaisen tuomion 629 kohdassa olevat virkkeet muodostavat vain täydentävän perustelun, eikä Divipa riitauta muita perusteluja, joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nojautunut perustellakseen sen, että tämän yrityksen osalta ei oteta huomioon lieventäviä seikkoja.

138 Divipan esittämän kolmannen valitusperusteen osa, joka koskee perusteluvelvollisuutta, on näin ollen todettava perusteettomaksi.

139 Edellä esitetystä seuraa, että Koehlerin ja Divipan esittämät valitusperusteet, jotka koskevat sakkojen vahvistamista ja määrää, on hylättävä.

Divipan esittämä neljäs valitusperuste, jonka mukaan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on loukattu, kun otetaan huomioon oikeudenkäynnin kesto ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa

Asianosaisten lausumat

140 Divipa muistuttaa, että oikeutta rikkomisen toteavan menettelyn kohtuulliseen kestoon sovelletaan kilpailuoikeudessa hallinnollisiin menettelyihin ja oikeudenkäynteihin. Tätä oikeutta on sen mukaan loukattu, koska oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa kesti viisi vuotta – kanteen nostamisesta 18.4.2002 valituksenalaisen tuomion antamiseen 26.4.2007.

141 Komissio vastaa, että keston kohtuullisuutta on arvioitava jokaisen asian olosuhteiden perusteella niin, että huomioon otetaan erityisesti oikeusriidan merkitys, asian monitahoisuus sekä se, miten kantaja ja toimivaltaiset viranomaiset ovat toimineet.

142 Siltä osin kuin kysymys on oikeudenkäynnistä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa, komissio korostaa, että kymmenen yritystä riitautti riidanalaisen päätöksen ja käytti neljää oikeudenkäyntikieltä; suuri joukko tosiseikkoja kiistettiin ja kantajia koskevien lausumien ja asiakirjojen todistusvoimaa oli arvioitava ensimmäisessä oikeusasteessa niiden todenmukaisuuden osoittamiseksi; yritysten esittämissä kanne-

perusteissa oli samankaltaisuuksia mutta myös eroavaisuuksia; ne koskivat aineellisia ja menettelyllisiä kysymyksiä sekä sakon määrää. Komission mukaan oikeudenkäynnin kesto ei näin ollen ollut kohtuuton. Se korostaa, että joka tapauksessa sen kaltainen menettelyvirhe, josta sitä arvostellaan, ei voi johtaa, vaikka se näytettäisiin toteen, valituksenalaisen tuomion kumoamiseen kokonaisuudessaan.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

143 On todettava, että yhteisön oikeuden yleistä periaatetta, joka on saanut vaikutteita Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleesta ja jonka mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, ja erityisesti oikeutta kohtuullisen ajan kuluessa käytävään oikeudenkäyntiin sovelletaan myös kanteisiin, joiden kohteena on komission päätös siitä, että yritykselle määrätään sakkoa kilpailusääntöjen rikkomisesta (ks. em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 20 ja 21 kohta; yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, Kok., s. I-8375, 179 kohta; asia C-194/99 P, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10821, 154 kohta ja em. yhdistetyt asiat Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomion 115 kohta).

144 Käsittelyajan kohtuullisuutta on arvioitava kunkin asian ominaispiirteiden perusteella ja erityisesti sen perusteella, mikä merkitys oikeusriidalla on asianosaiselle, asian monitahoisuuden perusteella sekä kantajan ja toimivaltaisten viranomaisten käyttäytymisen perusteella (em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 29 kohta; em. asia Thyssen Stahl v. komissio, tuomion 155 kohta ja em. yhdistetyt asiat Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomion 116 kohta).

145 Yhteisöjen tuomioistuin on todennut tältä osin, ettei arviointiperusteiden luettelo ole tyhjentävä eikä käsittelyajan kohtuullisuuden arviointi edellytä asian olosuhteiden järjestelmällistä tarkastelua kunkin arviointiperusteen valossa, kun menettelyn kesto on perusteltu yhden ainoan arviointiperusteen nojalla. Niinpä asian monitahoisuudella voidaan perustella menettelyn ensi näkemältä liian pitkää kestoa (em. yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 188 kohta; em. asia Thyssen

Stahl v. komissio, tuomion 156 kohta ja em. yhdistetyt asiat Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomion 117 kohta).

146 Käsiteltävänä olevassa asiassa oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa kesti viisi vuotta siitä lukien, kun yhdeksän yritystä jätti kannekirjelmänsä 11.4. ja 18.4.2002 välisenä aikana, siihen saakka, kunnes valituksenalainen tuomio julistettiin 26.4.2007.

147 Tällaista oikeudenkäynnin kestoa on tarkasteltava asian olosuhteiden perusteella. Kuten julkisasiamies on todennut ratkaisuehdotuksensa 145–148 kohdassa, tätä kestoa voidaan pitää perusteltuna, kun otetaan huomioon asian erityinen monitahoisuus ja se, että lähes kaikki riidanalaisen päätöksen perustana olleet tosiseikat on kiistetty ensimmäisen oikeusasteen menettelyssä ja ne on pitänyt tarkistaa. Lisäksi yhdeksän yritystä nosti kumoamiskanteen riidanalaisesta päätöksestä neljällä eri oikeudenkäyntikielellä ja yksi jäsenvaltio, käsiteltävänä olevassa asiassa Belgian kuningaskunta, jätti väliintulohakemuksen. Näiden kanteiden yhdistämisen johdosta valituksenalainen tuomio annettiin kaikissa yhdeksässä asiassa.

148 Nämä eri olosuhteet edellyttivät yhdeksän kanteen tutkimista rinnakkain, ja oikeudenkäynnin kesto selittyy helposti sillä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tutki asiakirja-aineiston perusteellisesti, ja kielivaatimuksilla, jotka siinä sovellettavissa menettelymääräyksissä on asetettu.

149 Edellä esitetyn valossa on todettava, että oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ei kestänyt kohtuuttoman kauan.

150 Tämän tuomion 49–149 kohdasta ilmenee, että mitään Koehlerin ja Divipan valitustensa tueksi esittämistä valitusperusteista ei voida hyväksyä, minkä vuoksi valitukset on siis hylättävä.

Oikeudenkäyntikulut

151 Yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 122 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan silloin, kun valitus on perusteltu ja yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee itse riidan lopullisesti, se päättää oikeudenkäyntikuluista. Saman työjärjestyksen 69 artiklan 2 kohdan mukaan, jota sovelletaan saman työjärjestyksen 118 artiklan nojalla valituksen käsittelyyn, asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut.

152 Komissio on hävinnyt asian Bollorén tekemän valituksen osalta, ja Bolloré on vaatinut komission velvoittamista korvaamaan oikeudenkäyntikulut. Näin ollen komissio on velvoitettava korvaamaan tälle yritykselle sekä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa että muutoksenhakumenettelyssä aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

153 Koska Koehler ja Divipa ovat hävinneet asian ja komissio on vaatinut niiden velvoittamista korvaamaan oikeudenkäyntikulut, ne on velvoitettava korvaamaan tässä oikeusasteessa niiden valitusten osalta aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla yhteisöjen tuomioistuin (kolmas jaosto) on ratkaissut asiat seuraavasti:

1) **Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02, Bolloré ym. vastaan komissio, 26.4.2007 antama tuomio kumotaan siltä osin kuin se koskee Bolloré SA:ta.**

2) **EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) 20.12.2001 tehty komission päätös 2004/337/EY kumotaan siltä osin kuin se koskee Bolloré SA:ta.**

3) Papierfabrik August Koehler AG:n ja Distribuidora Vizcaína de Papeles SL:n valitukset hylätään.

4) Euroopan yhteisöjen komissio velvoitetaan korvaamaan sekä menettelystä ensimmäisessä oikeusasteessa että muutoksenhakumenettelystä asiassa C-327/07 P aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

5) Papierfabrick August Koehler AG velvoitetaan korvaamaan asiassa C-322/07 P aiheutuneet oikeudenkäyntikulut ja Distribuidora Vizcaína de Papeles SL velvoitetaan korvaamaan asiassa C-338/07 P aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

Allekirjoitukset